

גבורת מרדכי / לפורים תשפ"ג

אסתר פרק ג, א-ו

אחר הדברים האלה גדל המלך אחשורוש את המן בן המדתא האגגי וינשאהו וישם את כסאו מעל כל השרים אשר אתו: וכל עבדי המלך אשר בשער המלך כרעים ומשתחוים להמן כי כן צוה לו המלך - ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה: ויאמרו עבדי המלך אשר בשער המלך למרדכי: מדוע אתה עובר את מצות המלך? והי קאמרם אליו יום ויום ולא שמע אליהם - ויגידו להמן לראות היעמדו דברי מרדכי - כי הגיד להם אשר הוא יהודי: וירא המן כי אין מרדכי פרוץ ומשתחוה לו וימלא המן חמה: ויבז בעיניו לשלח יד במרדכי לבדו כי הגידו לו את עם מרדכי ויבקש המן להשמיד את כל היהודים אשר בכל מלכות אחשורוש עם מרדכי:

אבן עזרא

והנה יש לשאול למה הכניס מרדכי עצמו בסכנה גם הכניס כל ישראל היה ראוי שידבר לאסתר ותסירנו משער המלך ולא יכעיס את המן אחר שראה שהשעה משחקת לו, והתשובה כי לא יוכל לסור משער המלך כי אם יסור בלא מצות המלך דמו בראשו:

ספרי דאגדתא על אסתר - מדרש פנים אחרים פרשה ג

וישם את כסאו, עשה לו בימה למעלה מבימתו ושמו ראש מעל כל השרים אשר אתו. וכל עבדי המלך אשר בשער המלך, אלו הדיינים, שכן הוא אומר "ועלתה יבמתו השערה"

אור חדש למהר"ל על פרק ג

ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה (שם ג, ב) כתב יכרע וישתחוה לשון עתיד מפני שלא נעשה זה בפעם א' בלבד רק הרבה פעמים עשה זה ולכך כתיב לשון עתיד כי כך משמע לשון עתיד על דבר שהוא תמיד כמו ככה יעשה איוב, ועוד יש לפרש לא יכרע היינו אף שהיה יכול מרדכי לילך דרך אחר שלא היה פוגע בו ולא יכעוס המן היה מרדכי הולך נגד המן על דעת זה שלא יכרע ולא ישתחוה וכך משמע לא יכרע שהוא לשון עתיד והכל כדי לקדש שמו יתברך אבל בסמוך יתבאר שאין זה קשיא מ"ש כי כן צוה לו המלך ויש מקשין כי למה עשה זה מרדכי היה לו לסלק עצמו מן שער המלך ולא היה לו לסכן עצמו ואת כל ישראל להתגרות ברשע?

ספרי דאגדתא על אסתר - מדרש פנים אחרים (בובר) נוסח ב פרשה ג

כשראה מרדכי את המן לא עמד כנגדו, עבר המן ולא זז מרדכי, ולא שאל בשלומו, בא לו המן ועשה כאילו שואל בשלום מרדכי, ואמר לו שלום עליך מרדכי, אמר לו מרדכי אין שלום אמר ה' לרשעים (ישעיה נז כא).

מסכת מגילה דף יב עמוד ב

רבא אמר: כנסת ישראל אמרה לאידך גיסא: ראו מה עשה לי יהודי ומה שילם לי ימיני, מה עשה לי יהודי - דלא קטליה דוד לשמעיה, דאיתיליד מיניה מרדכי, דמיקני ביה המן. ומה שילם לי ימיני - דלא קטליה שאול לאגג, דאיתיליד מיניה המן, דמצער לישראל.

מסכת מגילה דף יט עמוד א

מה ראה מרדכי דאיקני בהמן - על ככה - דשוי נפשיה עבודה זרה, ומה הגיע אליהם - דאתרחיש ניסא. ומאן דאמר מאחר הדברים האלה, מה ראה המן שנתקנא בכל היהודים - על ככה משום דמרדכי לא יכרע ולא ישתחוה,

ספרי דאגדתא על אסתר

[ג, ב] ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה. אמר לו הוי יודע שאתה מפילנו בחרב, מה ראית שאתה מבטל קלוסין של מלך, א"ל שאני יהודי, א"ל והלא מצינו שאבותיך השתחוו לאבותינו, שנאמר וישתחוו ארצה שבע פעמים (בראשית לג ג), א"ל בנימין אבי במעי אמו היה ולא השתחוה, ואני בן בנו, שנאמר איש מיני /ימיני/, וכשם שלא כרע אבי, כך לא אכרע לך, לכך נאמר ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה.

אסתר רבה פרשה ז

מה אמר להם מרדכי למי שאומר לו מדוע אתה עובר את מצות המלך?

ר' לוי אמר אמר להם מרדכי משה רבינו הזהיר לנו בתורה (דברים כ"ז) ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה, ורשע זה עושה עצמו עבודת כוכבים, וישעיהו הנביא הזהירנו (ישעיה ב') חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא

רמב"ם הלכות יסודי התורה פרק ה

כל בית ישראל מצווין על קדוש השם הגדול הזה שנאמר ונקדשתי בתוך בני ישראל, ומוזהרין שלא לחללו שנאמר ולא תחללו את שם קדשי, כיצד כשיעמוד עובד כוכבים ויאנוס את ישראל לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה או יהרגו יעבור ואל יהרג שנאמר במצות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, וחי בהם ולא שימות בהם, ואם מת ולא עבר הרי זה מתחייב בנפשו.

פרקי דרבי אליעזר פרק ג

וְמָה עֲשֵׂה הַמֶּן, עֲשֵׂה לוֹ צֶלֶם מִרְקָם עַל בְּגָדָיו, וְכָל מִי שֶׁהָיָה מְשַׁתְּחָה לְהֵמָן הָיָה מְשַׁתְּחָה לְתוֹעֵבָה שֶׁעָשָׂה לוֹ. וְרָאָה מְרַדְּכִי וְלֹא קִבֵּל עָלָיו לְהִיּוֹת כּוֹרֵעַ וּמְשַׁתְּחָה לְשִׁקּוּצוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר [שם ב] וּמְרַדְּכִי לֹא יִכְרַע וְלֹא יִשְׁתַּחֲוֶה.

נימוקי יוסף מסכת סנהדרין דף יח עמוד א

ודע דכל היכא דאמרין יהרג ואל יעבור אם עבר ולא נהרג אין ב"ד ממיתין אותו דאמרין [קדושין דף מג א] הוא ולא אנוס ולא שוגג ולא מוטעה ואעפ"כ עבירה גדולה היא בידו שחלל שמו של הקדוש ברוך הוא שבראו לכבודו: והמקדש את השם ומוסר עצמו למיתה על קדושת שמו ומצותיו [סנהדרין דף קי ב] עליו הכתוב אומר אספו לי חסידי כורתני בריתי עלי זבח וכל היכא דאמר' יעבור ואל יהרג אין לו למסור עצמו למיתה על קדושת השם ואם מסר הרי זה מתחייב בנפשו אבל אם הוא אדם גדול וחסידי ירא שמים ורואה שהדור פרוץ בכך רשאי לקדש השם ולמסור עצמו אפילו על מצוה קלה כדי שיראו העם וילמדו ליראה את השם לאהבו בכל לבם והיינו דאמרין [פסחים דף נג ב] מה ראו חנניה מישאל ועזריה שהפילו את עצמן לכבשן האש פירוש ולא השתחוו לצלם שהרי לאו ע"ז היתה אלא אנדרטי של מלכים לכבוד בעלמא אלא מתוך שהיו רובן טועין וסבורים שהיתה ע"ז היה קדוש השם במה שעשאו ואמרין נמי במדרש מה לך יוצא ליסקל שמלתי את בני מה לך יוצא ליצלב שנטלתי את הלולב דמשמע שהיו מוסרין עצמן על קדושת השם לפני משורת הדין דודאי לא היו מחוייבין בכך אפילו בשעת הגזירה כיון שבידם להעביר ולבטלם אלא דאפ"ה היו נהרגין מפני שהיתה השעה צריכה לכך:

ספר החינוך פרשת אמור מצוה רצו

ומה שמצינו מעשים לחסידים הראשונים שנהרגים על ביטול מצוה, וכעין מה שאמרו זכרונם לברכה, מה לך יוצא ליסקל, על שמלתי את בני, מה לך יוצא ליצלב, על שנטלתי את הלולב, מדת חסידות עשו הם, וראו שהדור היה צריך לכך, והיו חכמים גדולים ראויין לכך להורות על זה. שאלמלא כן שהיו גדולים וחכמים, לא היו רשאים למסור נפשם למות, שלא לכל אדם יש רשות ליהרג במה שלא חייבנו זכרונם לברכה ליהרג עליו, ולא עוד אלא שמתחייב בנפשו הוא.

מסכת מגילה דף יב עמוד א

שאלו תלמידיו את רבי שמעון בן יוחאי: מפני מה נתחייבו שונאיהן של ישראל שבאותו הדור כליה? אמר להם: אמרו אתם! – אמרו לו: מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע. – אם כן שבשושן יהרגו, שבכל העולם כולו אל יהרגו? אמרו לו: אמור אתה! – אמר להם: מפני שהשתחוו לצלם.

מנות הלוי

והכלל העולה מדברי הרשב"י ע"ה שעקר החטא הוא דבר הצלם והמביא העונש הוא דבר המשתה. ומצאתי סמך לזה ממדרש רבתי דאחשורוש [ילקוט תרנ"ג] ומרדכי ידע וגו' אמר יודע אני שנגזרה עליהם כליה מיום שכרעו לצלם נבוכדנצר שנאמר זוכח לאלהים יחרם. ע"כ. הרי שאמר מיום שכרעו, לא על שכרעו, שלא נגזר עתה על שכרעו או. אבל שנגזר מאז מיום שכרעו, ותלו להם עד עת רעה עת המשתה.

ח מה אמר להם מרדכי למי שאומר לו מדוע אתה עובר את מצות המלך... ולא עוד אלא שאני איסגנטירין [=מיוחס] של הקדוש ברוך הוא שכל השבטים נולדו בחוצה לארץ וזקני נולדו בארץ ישראל, אמרון ליה ונימר ליה, מיד ויגידו להמן וגו' אמר לון המן, אמרון ליה זקנו הלא השתחוה לזקני, הדא ה"ד (בראשית ל"ג) ותגשן השפחות וגו' ואחר נגש יוסף ורחל וישתחוו, היתבי ועדיין לא נולד בנימין !

אור חדש למהר"ל על פרק ג

ועוד אמר מרדכי כי זקני נולד בארץ ואלו שאר שבטים נולדו בח"ל ומזה תלמוד כי בנימין הוא לחלק הש"י כי כל הארצות הם לאומה אשר הם אינם לחלק הש"י רק א"י הוא לחלק הש"י ולכך אמרו (כתובות קי, ב) הדר בח"ל כמי שאין לו אלוה לפי כי א"י הוא אל הש"י ושאר ארצות מפני שהם לאומות ושרים העליונים מושלים עליהם ולפיכך נחשב כאלו אין לו אלוה וא"כ אין לך בשבטים שהוא רחוק מע"ז כמו בנימין וכאשר אמרו דברים אלו להמן אמר וכי עדיף מן יעקב שהיה משתחוה לעשיו מפני שעשיו חשוב יותר וא"כ אפילו אתה אומר שאין ראוי לך להשתחוות לע"ז כיון דמחוייב מפני חשיבותו להשתחוות לו יש לו לעשות על זה השיב מרדכי ועדיין לא נולד בנימין שאז היה עשיו חשוב יותר והיה ידו על יעקב אבל כשנולד בנימין שהוא אחרון בבניו והוא אבן נגף וצור מכשול לעשיו כמ"ש אין עשיו נופל אלא ביד בניה של רחל שנאמר (ירמיה נ, מה) אם לא יסחבום צעירי הצאן ומפני כך אין לעשיו יד העליונה א"כ אין הדעת נותן שישתחוה לו מצד חשיבותו רק שעשה עצמו ע"ז ומה שאין מתנגד אליו רק צעירי הצאן דבר זה נתבאר למעלה אצל ויהי אומן את הדסה שהיא חכמה עליונה.

ג. והם הם הדברים המפורשים במדרש, כי המן היתה לו טענה נגד מרדכי, שמאחרי שיעקב השתחוה לעשו, אם כן למה אין מרדכי משתחוה לו. ומבואר במדרש שתשובתו של מרדכי היתה שהרי הוא איש ימיני ובנימין עדיין לא נולד בשעת השתחוואתו של יעקב לעשו. כלומר, כל שבט יש בו יחוד של כוח קדושה ידוע. וכחו של שבט בנימן מיוחד הוא לתפוס את כל התהומיות של לעג השחוק אשר השעה משחקת לעשו. גם מצד ההוה איננו רואה שום סימן של חניפה בשחוק השעה לעשו. כי גם בהוה אין השחוק הזה אלא לגלוג מר. כוח זה בא לו לבנימן מפני שלא השתתף בהשתחויה לעשו. הכוח הזה שהוא כוח כללי בכל שבט בנימן, נתעצם ונתפרט במלא עוזו במרדכי איש ימיני. ומכיון שלפי תפיסתו אין בשחוק הזה שום הופעה של חניפה, – היתר החניפה מנין לו? – ואדרבה, אצלו הוא להיפוך, כל מה שיגדל השחוק שהשעה משחקת לרשע; כן לעמת זה תגדל אצלו השאיפה להתגרות ברשע. ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה.

ד. וביום הפורים כל היהודים נקראים הם על שם מרדכי. ביום הפורים מרדכי הוא ראש ההנהגה. היום כלנו טפלים למרדכי. ועל ידי זה זכתה כנסת ישראל ליום אשר בו ברורה ובהירה ומחוורת היא ההכרה בעומק הפשט של השחוק שהשעה משחקת לעשו. השחוק האדיר נהפך הוא ללעג כביר. וממילא היתר הגירוי ברשעים טבוע הוא במטבע של עיצומו של יום הפורים. ומעתה, כיון שאמרו

פחד יצחק - פורים / הוטנר, יצחק בן חיים יואל / עמוד 48
הודפס מאתר אוצר החכמה

תרגום ירושלמי למגילת אסתר

ו והוה חוך קדמוי לאושטא ידוי למקטול ית מרדכי לחודוהי ארום חויאו ליה דמרדכי אתי מן יעקב דשקל מן עשו אבא דאבוי דהמן ית בכורתא וית ברכתא ויהודאי אינון עמא דמרדכי ובעא המן לשיצאה ית כל יהודאי די בכל מלכות אחשורוש עמא דמרדכי:

פרשת וישלח

הצילני נא מיד אחי מיד עשו כי ירא אנכי אתו פן יבוא והפני אם על בנים:

בעל הטורים בראשית פרק לב פסוק יב

(יב) הצילני נא מיד. ר"ת המן. רמז להמן שיבא להכות אם על בנים כדכתיב (אסתר ג יג) טף ונשים (ב"ר עו ו):

מדבר קדמות מערכת מ אות כה

מרדכי הוא גלגול יעקב והמן הוא גלגול עשו ומאחר שפגם יעקב על שהשתחוה לעשו ז' פעמים לכן בא עתה מרדכי ולא רצה להשתחות להמן שהוא עשו כדי לתקן על מה שקלקל יעקב וזה היה סיבה למרדכי להכניס כל ישראל בסכנה גדולה כזו והטעם כנז"ל עכ"ל ס' ערכי הכינויים להרמ"ז ולכאורה היה ק' מדברי הזהר הקדוש פ' וישלח דף קע"א ע"ב דקאמר דהשכינה עברה לפניו והשתחוה לשכינה. ואפשר לישיב במ"ש מהר"א גאלנטי דהשבטים לא ידעו שהשכינה עברה לפניהם [וסברו] דיעקב אע"ה השתחוה לעשו [ח"ו] ולכן גם הם השתחוו לעשו ויען שהקב"ה מדקדק וכו' לכן נחשב ליעקב כאלו השתחוה לעשו

דַּרְכָּנוּ בְּחַיִּים הַלְאֵמִיִּים וְצַדִּיקִים כְּלָפֵי הַיְחֹשׁ הַאֲנוּשֵׁי הַכְּלָלִי אַרְכָּה הִיא מְאֹד. אַרְכָּים הֵם חַיִּינוּ וְאַרְכָּים הֵם, עַל כֵּן, דַּרְכָּינוּ. גְּדוּלִים אֲנַחְנוּ וְגְדוּלוֹת הִנֵּה מְשׁוּגוֹתֵינוּ וּבִשְׁבִיל כָּךְ גְּדוּלוֹת הֵן צְרוּתֵינוּ, וְגְדוּלִים גַּם תִּנְחַמוּתֵינוּ.

טְעוֹת יְסוּדִית הִיא הַחֲזָרָה מְכַל הַיִּתְרוֹן שֶׁלֵּנוּ, הַחֲדָלוֹן מִהֶחֱרָה שֶׁל "אַתָּה בְּחַרְתָּנוּ". לֹא רַק מְשָׁנִים אֲנַחְנוּ מְכַל הַעֲמִים, מְשָׁנִים וְנִבְדָּלִים בְּחַיִּים הַסְתוּרִיִּים מְצִינִים, שְׂאִין דְּגַמְתָּם בְּכָל עִם וְלָשׁוֹן, כִּי אִם גַּם מְעֵלִים וְגְדוּלִים מְאֹד מְכַל עִם. אִם נִדְּעָ אֶת גְּדֻלְתָּנוּ אִזּוּ יוֹדְעִים אָנוּ אֶת עֲצְמוֹנוּ, וְאִם נִשְׁכַּח אֶת גְּדֻלְתָּנוּ אָנוּ שׁוֹכְחִים אֶת עֲצְמוֹנוּ, וְעִם שֵׁשֶׁכַּח אֶת עֲצְמוֹ בְּיָדָיו הוּא קֶטָן וְשִׁפְלִי. רַק בְּשִׁכְחַת עֲצְמוֹנוּ הִנֵּנוּ נִשְׂאָרִים קְטַנִּים וְשִׁפְלִים, וְשִׁכְחַת עֲצְמוֹנוּ הִיא שִׁכְחַת גְּדֻלְתָּנוּ.

אָמְנָם בְּשַׁעַת יְרִידַתְנוּ בְּהִים הֵם נְצוּצֵי הָאוֹרָה הַחַיִּים בְּיַחֲוֹד בְּזִכְרוֹנוֹת הַמִּתְגַּלְמִים בְּחַיִּי הָאֶמָּה הַמְסֻרְתִּים, בְּכָל הַמְצוּזוֹת וְהַלְכוֹת הַמְסֻתְעָפוֹת מִהַעֲבָר וּפְנוֹת אֶל הָעֵתִיד. אַבְל כַּח חַיִּים אֲדִיר יֵשׁ בָּהֶם, בְּתַנּוּעָה חַרוּצָה, בְּרוּחַ הַתְּעוֹרְרוֹת פְּנִימִית לְחַפֵּץ חַיִּים לְאֵמִיִּים מְלֵאִים שֶׁלֵּנוּ, יִתְפָּזֵר מְעֵלֵיהֶם גַּל הָאֶפֶר שֶׁל טְמֵאוֹת הַלֵּב הַצָּבוּר עֲלֵיהֶם מִחֲמַת כְּשֶׁלֹּן רוּחָנוּ, וְיִרְאוּ הַזִּיקוּקִין דִּי נוֹר הַעוֹמְדִים לְהַעֲשׂוֹת שְׁלֵהֲבַתָּהּ מִחֲמַת עוֹלָם וּמֵאִירָה אֶל כָּל פְּנוֹת.